

УДК 368.212

Салайчук О.М.
аспірант кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

ДЕТЕРМІНАНТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ГАРАНТУВАННЯ В АВТОТРАНСПОРТНОМУ СТРАХУВАННІ

Стаття присвячена визначенню сутності та детермінантів фінансового механізму гарантування в автотранспортному страхуванні. Означено його місце в загальному фінансовому механізмі страхування. Досліджено рівні гарантування у системі автотранспортного страхування.

Ключові слова: фінансовий механізм, автотранспортне страхування, гарантійний фонд, гарантування страхових виплат.

Салайчук А.Н. ДЕТЕРМИНАНТЫ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ГАРАНТИРОВАНИЯ В АВТОТРАНСПОРТНОМ СТРАХОВАНИИ

Стаття посвячена определению сущности и детерминантов финансового механизма гарантирования в автотранспортном страховании. Проанализировано его место в общем финансовом механизме страхования. Исследованы уровни гарантирования в системе автотранспортного страхования.

Ключевые слова: финансовый механизм, автотранспортное страхование, гарантийный фонд, гарантирование страховых выплат.

Salaichuk O.M. DETERMINANTS OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR GUARANTEEING IN MOTOR INSURANCE

The article deals with clarification of essence and determinants of the financial mechanism for guaranteeing in motor insurance. The article defines place of the financial mechanism for guaranteeing in motor insurance in general financial mechanism of insurance. The guarantee levels in motor insurance have been investigated.

Keywords: financial mechanism, motor insurance, guarantee fund, guaranteeing of insurance indemnities.

Постановка проблеми. Страхування, як будь-який інший вид господарської діяльності, супроводжується певними операційними ризиками, які нерідко призводять до банкрутств страхових організацій як суб'єктів господарювання. Світова фінансово-економічна криза, складні умови ринкових трансформацій та кризові явища в економіці особливо загострюють питання платоспроможності страховиків у зв'язку із різким скороченням розмірів їх активів та зниженням показників ліквідності нижче рівня регуляторних вимог. За таких обставин забезпечення високого рівня платоспроможності страховиків та функціонування компенсаційно-гарантійного фінансового механізму, який би дав змогу страховикам гарантувати виконання взятих зобов'язань та нівелював для страховальників і потерпілих осіб можливі негативні наслідки у разі настання неплатоспроможності страховиків, є наріжним питанням здійснення страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність гарантування захисту прав споживачів фінансових послуг залишається предметом досліджень багатьох науковців. Загальним питанням функціонування гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі присвячуються праці таких зарубіжних дослідників, як Ю. Фогельсон (Росія), П. Лансков (Росія), Г. Десмонд (Великобританія), Т. Беннет (США) та Дж. Гарсія (США). До вітчизняних науковців, які досліджували теоретико-методологічні аспекти фінансового механізму, можна віднести С. Волосович, О. Івашко, В. Базилевича, Л. Баластрик, В. Оспіцева, С. Юрія. Специфіку фінансового механізму у контексті фінансових відносин у страхуванні досліджували Н. Телічко та Г. Бовсуновська.

Мета статті. Аналіз джерел засвідчує, що більшість наукових досліджень присвячується загальним питанням функціонування гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі і недостатньо розкрито сутність та дія таких механізмів конкретно у страхуванні, особливо у його масовому сегменті – автотранспортному страхуванні. Метою статті є дослід-

ження детермінантів фінансового механізму гарантування у системі автотранспортного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині існує широке розуміння того, що стабільність, фінансова інтеграція, цілісність і захист прав споживачів є не лише сумісними, але й взаємодоповнюючими факторами [1, с. 13]. Одним з інструментів захисту прав споживачів страхових послуг є забезпечення платоспроможності та фінансової надійності страхових компаній, підґрунтям чого є певний розмір власних коштів, збалансований страховий портфель, актуарно обґрунтовані страхові тарифи, достатня величина сформованих страхових резервів, надійне та рентабельне їх розміщення, оптимальна програма перестраховування страхових ризиків тощо. Водночас діяльність страховика може мати негативний фінансовий результат із наступним невиконанням у повному обсязі зобов'язань перед страхувальниками. Це обумовлює необхідність існування фінансового механізму гарантування виплат в автотранспортному страхуванні, дослідженню якого приділяється значна увага з боку міжнародних організацій та національних фінансових регуляторних органів. Підтвердженням тому є рекомендації профільних Європейських інституцій у контексті загальних гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі, зокрема Базельського комітету по банківському нагляду, Європейської організації зі страхування та пенсійного забезпечення (ЕІОРА), положення Директив Європейського Союзу щодо створення гарантійно-компенсаційних механізмів для захисту інвесторів, гарантування банківських депозитів та гарантування виплат за договорами страхування.

Важливість та пріоритетність гарантування страхових виплат саме в обов'язковому автотранспортному страхуванні визначається такими факторами:

- обов'язковість цього виду страхування;
- охоплення цим видом страхування значної кількості населення;
- потенційні ризики від експлуатації транспортних засобів практично для всіх громадян країни;

- значна аварійність на автошляхах, наслідки якої завдають шкоду життю, здоров'ю та майну потерпілих осіб і страхувальників;

- низький рівень довіри громадян до страхування як надійного інструмента захисту їх майнових прав;

- необхідність захисту інтересів страхувальників як споживачів фінансових послуг;

- важкі соціальні наслідки у разі банкрутства (ліквідації) страховиків;

- особливості захисту майнових прав окремих соціальних категорій громадян (інвалідів, учасників бойових дій та ін.), які не знаходяться у юридичних взаємовідносинах зі страховиками.

У сучасній економічній літературі широкий спектр визначень фінансового механізму можна об'єднати у два узагальнюючі підходи науковців до його розуміння [2]. Прибічники першого підходу під фінансовим механізмом розуміють функціонування самих фінансів, а матеріальне відображення фінансових відносин ототожнюють з грошовими потоками. Фінансовий механізм характеризує організацію цих потоків, правила та напрями, які визначають порядок їх здійснення [3, с. 66]. Так, зокрема, один із його представників – український вчений О. Івашко – фінансовий механізм трактує як комплекс методичних, організаційних і правових положень та заходів, які визначають функціонування фінансів у економіці держави, їхнє практичне використання для досягнення визначених цілей та завдань [3, с. 68].

Представники другого підходу під фінансовим механізмом розуміють сукупність методів і форм, інструментів, прийомів та важелів впливу на стан та розвиток економіки, а фінанси визначають як вирішальний фактор впливу апарату управління на стан економіки.

Так, зокрема, українські вчені В. Базилевич та Л. Баластрик стверджують, що «фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [4].

Інші вітчизняні науковці, а саме В. Оспіщев, О. Близнюк, Л. Лачкова, вважають, що фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. У структурі фінансового механізму виділяють п'ять взаємопов'язаних елементів: фінансові методи, важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення [5].

Український вчений С. Юрій розглядає фінансовий механізм у широкому розумінні як комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. За допомогою конкретних фінансових форм і методів здійснюються розподільні та перерозподільні відносини, утворюються доходи суб'єктів економічної діяльності і відповідні фонди грошових коштів. У вузькому розумінні фінансовий механізм розглядається автором як сукупність конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування і розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення [6].

Цікавим є погляд українського вченого, доктора економічних наук І. Бланка, який вважає, що фінансовим механізмом є сукупність основних елементів

впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень у галузі фінансової діяльності [7].

З огляду на зазначене вище фінансовий механізм може розглядатися як комплекс фінансових форм, методів та важелів, що забезпечують створення, використання та організацію фінансових ресурсів для соціально-економічного розвитку державних структур, суб'єктів господарювання та населення. До структури фінансового механізму входять такі елементи: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, нормативно-правове забезпечення.

Вертикальна й горизонтальна координація складових елементів фінансового механізму забезпечує цілеспрямований його вплив на процес відтворення. Вертикальна координація здійснюється за допомогою елементів вищого рівня (фінансові методи), рознесених по елементах нижчого рівня (фінансові інструменти), які безпосередньо конкретизують їх дієвість за певними елементами механізму (фінансові важелі). Горизонтальна координація, що забезпечується саморегулюючою налаштованістю кожного елемента на виконання лише властивого йому навантаження, узгоджує дії безпосередньо не пов'язаних між собою елементів фінансового механізму за вертикальним рівнем та елементів, що належать до різних вертикальних рівнів [8].

Основним завданням фінансового механізму є забезпечення реалізації двох головних функцій – фінансового регулювання та фінансового забезпечення соціально-економічних процесів.

У контексті означеного вище цікавими є підходи науковців до розуміння фінансового механізму страхування.

Так, український вчений Г. Бовсуновська сутність фінансового механізму страхування розглядає як сукупність взаємоузгоджених фінансових методів, форм, інструментів та важелів впливу щодо акумулювання, розподілу та використання фінансових ресурсів відповідно до вимог чинного законодавства з метою проведення ефективної страхової діяльності та управління ризиками, що прийняті на страхування [2]. На думку дослідника, сутність та структурна організація фінансового механізму страхування подібні до загального фінансового механізму. Проте змістовне наповнення більшості складових фінансового механізму має суттєві відмінності, пов'язані зі специфікою основної діяльності економічних агентів на страховому ринку та особливостями реалізації страхового продукту. Основна відмінність полягає в особливостях застосування фінансових методів та інструментів реалізації фінансового механізму на страховому ринку.

Н. Телічко, досліджуючи фінансові відносини у соціальному страхуванні, вважає, що фінансовий механізм страхування – це механізм регулювання рухом відповідних страхових ресурсів (коштів) за допомогою спеціальних державних та недержавних фондів від страхувальників до страховиків (страхових внесків) та у зворотному напрямі (у вигляді страхових виплат), а також акумулювання фінансових ресурсів на рахунках цих фондів та їх інвестування з використанням різноманітних фінансових інструментів [9].

Поділяючи погляди наведених вище науковців стосовно сутності фінансового механізму страхування, варто зауважити, що недостатньо обмежуватися лише акумулюванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів для проведення ефективної страхової діяльності. Важливим аспектом фінансового механізму страхування є також інвесту-

вання коштів страхових резервів, які є тимчасово вільними від зобов'язань перед страхувальниками. Таким чином, фінансовий механізм страхування доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних, регламентованих методів, форм, інструментів та важелів впливу щодо створення, накопичення та використання фінансових ресурсів, необхідних для здійснення страхової діяльності та інвестування залучених, тимчасово вільних коштів.

Саме у такому контексті фінансовий механізм страхування відображає сутність страхування з точки зору фінансових взаємовідносин, руху грошових коштів тощо і притаманний для різних видів ризикового страхування.

Незважаючи на універсальність визначення фінансового механізму страхування, специфікою автотранспортного страхування, зокрема обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності, яка вирізняє його серед інших видів ризикового страхування, є гарантування страхових виплат, завдяки якому забезпечується безумовний захист майнових прав потерпілих осіб та страхувальників незалежно від підприємницьких (комерційних) ризиків страховиків. Гарантією є підтвердження гарантом – третьою стороною – готовності до погашення заборгованості або виконання зобов'язань, визначених відповідно до договірних умов або вимог чинного законодавства. Відповідно до статті 560 Цивільного кодексу України гарантія передбачає, що банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку [10]. Обов'язком страховика перед страхувальником (або потерпілою особою) є виплата страхового відшкодування у разі настання страхового випадку.

Згідно з класичною схемою у страхуванні представлені інтереси двох сторін: страховика і страхувальника. Механізм гарантування страхування передбачає участь третьої сторони – гаранта (гарантійного фонду), на який покладаються функції забезпечення гарантування страхових виплат при настанні певних, законодавчо визначених обставин. Залежно від країни такі гарантійні фонди мають різні інституційні статуси, організаційно-правові форми, структури управління, моделі фінансування тощо.

Подібний принцип також закладений у функціонуванні системи обов'язкового гарантування вкладів фізичних осіб (гарантування депозитів), де сторо-

нами виступають банк, власник депозиту, установа, що виконує функції гарантування депозитів [11].

В автотранспортному страхуванні при гарантуванні страхових виплат страхувальником виступає фінансова установа (страховик), яка прийняла на себе ризик щодо компенсації можливих збитків внаслідок експлуатації (володіння) транспортних засобів.

Гарантування страхових виплат в автотранспортному страхуванні є за своєю природою страхуванням страховиків від ризику настання їх неплатоспроможності. Адже страховиками, які укладають внутрішні договори та договори міжнародного обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, здійснюються регулярні регламентні відрахування із зібраних премій до централізованих страхових резервних гарантійних фондів. Акумуляовані таким чином грошові кошти використовуються для покриття фінансових зобов'язань страховиків за такими укладеними договорами у разі настання їх неплатоспроможності або в інших випадках, визначених законодавством.

У науковій фінансовій літературі спостерігається певне ототожнення понять «гарантування» та «захист» під час дослідження сутності гарантування окремих фінансових категорій, наприклад гарантування банківських депозитів [12].

В автотранспортному страхуванні гарантування можна тутумачити як гарантований захист майнових прав потерпілих та страхувальників у разі настання непередбачуваних подій, пов'язаних із експлуатацією автотранспортних засобів. Така гарантованість забезпечується трирівневою системою захисту (табл. 1), яка функціонує у більшості країн лише в обов'язковому автотранспортному страхуванні.

Перший рівень передбачає прийняття ризику страховиком від страхувальника, формування страховиком достатніх та якісних резервів для покриття збитків за укладеними договорами страхування, наявність нормативної величини власного капіталу, імплементацію урівноваженої тарифної політики, досягнення збалансованості страхового портфеля, провадження ефективної інвестиційної політики, розміщення оптимальної програми перестраховання.

Другий рівень передбачає передачу ризику від страховика до централізованого гарантійного фонду на випадок настання неплатоспроможності такого страховика. Відрахування страховиків, які мають право укладати договори обов'язкового автотран-

Таблиця 1

Рівні гарантування у системі автотранспортного страхування

Рівні	Інструменти забезпечення гарантування страхових виплат	Суб'єкти, що забезпечують гарантування
перший	<ul style="list-style-type: none"> – достатні страхові резерви; – нормативний власний капітал; – урівноважена тарифна політика; – збалансований страховий портфель; – ефективна інвестиційна політика; – оптимальна програма перестраховання. 	Страховики у галузі обов'язкового автотранспортного страхування
другий	<ul style="list-style-type: none"> – централізовані страхові резервні фонди; – базові гарантійні внески страховиків; – щомісячні відрахування страховиків із зібраних премій; – санкції та додаткові гарантійні внески; – ефективна централізована інвестиційна політика. 	Гарантійні фонди в обов'язковому автотранспортному страхуванні
третій	<ul style="list-style-type: none"> – перестрахове покриття у першокласних світових перестраховиків; – гарантійний депозит за посередництвом Ради Бюро міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка». 	Перестраховики ризиків гарантійних фондів у обов'язковому автотранспортному страхуванні та Рада Бюро

Джерело: складено автором

спортивного страхування, до гарантійного фонду є регламентовано вимогою законодавства. Джерелами забезпечення та формування централізованих страхових резервних фондів є базові гарантійні внески страховиків, щомісячні відрахування страховиків із зібраних премій, санкції та додаткові гарантійні внески страховиків. Також в окремих випадках джерелами наповнення можуть виступати добровільні внески та пожертвування, а також кошти, повернуті фонду у регресному порядку за заподіяну в результаті ДТП шкоду. Додатково кошти централізованих страхових резервних фондів можуть капіталізуватися за рахунок інвестиційного доходу від їх розміщення у разі ефективної централізованої інвестиційної політики, яку здійснює гарантійний фонд.

Третій рівень передбачає перестраховання ризиків за договорами міжнародного страхування, прийнятих національними гарантійними фондами у першокласних міжнародних перестраховиків, а також внесення Національними Бюро гарантійного депозиту за посередництвом Ради Бюро міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка». Третій рівень гарантування автотранспортного страхування функціонує переважно у країнах із високими лімітами відповідальності (або з безлімітним страховим покриттям) за договорами обов'язкового автотранспортного страхування, а також у країнах, Національні Бюро яких мають статус перехідного члена Ради Бюро міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка» або перебувають під моніторингом цієї організації.

До базових функцій страхування відносять інвестиційну, попереджувальну, захисну, ризикову, ощадну та контролюючу. Фінансовий механізм в автотранспортному страхуванні доповнюється гарантійно-компенсаторною та соціальною функціями, які забезпечують безумовний захист майнових прав страхувальників та потерпілих осіб, а також прав окремих соціальних категорій громадян (інвалідів, учасників бойових дій тощо), які не знаходяться у юридичних взаємовідносинах зі страховиками за рахунок акумульованих грошових коштів гарантійних фондів.

Гарантування страхових виплат у обов'язковому автотранспортному страхуванні є важливим елементом соціальної політики держави та пріоритетним напрямом у регулюванні ринків фінансових послуг. Держава через регуляторний нагляд та законодавчо регламентовану процедуру забезпечує обов'язковість гарантування страхових виплат у обов'язковому автотранспортному страхуванні. Держава в особі уряду надає міжнародним інституціям (Європейській економічній комісії Організації Об'єднаних Націй та Раді Бюро міжнародної системи автомобільного страхування) гарантії та зобов'язання щодо визнання іноземних договорів автотранспортного страхування, нестворення перешкод щодо експорту валюти для виконання міжнародних зобов'язань за договорами міжнародного автотранспортного страхування тощо.

Отже, фінансовий механізм гарантування у системі автотранспортного страхування – це комплекс взаємопов'язаних, регламентованих методів, форм, інструментів та важелів впливу щодо створення, накопичення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення гарантованого захисту

майнових інтересів потерпілих осіб та страхувальників за договорами автотранспортного страхування.

Висновки. Викладене вище дає змогу констатувати, що фінансовий механізм у страхуванні забезпечує рух фінансових ресурсів у відносинах «страхувальник – страховик – страхувальник / потерпілий» завдяки збору страхових премій та здійснення виплат страхового відшкодування. У сфері автотранспортного страхування фінансовий механізм доповнюється гарантійно-компенсаторною та соціальними функціями централізованих гарантійних фондів завдяки централізованому акумулюванню частини коштів із зібраних страхових премій для подальших гарантійних виплат у разі настання визначених законодавством умов (банкрутство, ліквідація страховика або визнання його неплатоспроможним). Таким чином, суб'єкти руху фінансових ресурсів у автотранспортному страхуванні доповнюються гарантійним фондом «страхувальник – страховик – гарантійний фонд – страхувальник / потерпілий». Ця характерна особливість фінансового механізму автотранспортного страхування забезпечує безумовність (невідворотність) за будь-яких умов виконання страховиками прийнятих зобов'язань перед страхувальниками за укладеними договорами цього виду страхування, а також захист порушених майнових прав потерпілих за наслідками ДТП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазаракі А. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи / А. Мазаракі, С. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2016. – № 1. – С. 5–23.
2. Бовсуновська Г. Сутність та особливості структурної організації механізму розвитку страхування в Україні / Г. Бовсуновська // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. – 2015. – № 11.
3. Івашко О. Концептуальні основи фінансового механізму / О. Івашко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 65–71.
4. Базилевич В. Державні фінанси : [навч. посіб.] / В. Базилевич, Л. Баластрик ; за заг. ред. В. Базилевича. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
5. Фінанси: курс для фінансистів : [навч. посіб.] / [В. Оспіщев, О. Близнюк, Л. Лачкова та ін.] ; за ред. В. Оспіщева. – К. : Знання, 2008. – 567 с.
6. Фінанси : [підручник] / [С. Юрія та ін.] ; за ред. С. Юрія, В. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
7. Бланк И. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга ; Ника-центр, 2004. – 656 с.
8. Івашко О. Концептуальні основи фінансового менеджменту / О. Івашко // Науковий вісник Волинського університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 65–71.
9. Телічко Н. Розвиток та оптимізація фінансового механізму соціального страхування в Україні / Н. Телічко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1 (35). – С. 104–109.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show?nreg=43515&find=1&text=%E3%E0%F0%E0%ED%F2%B3%FF&x=5&y=5>.
11. Система гарантування депозитів : [монограф.] / [В. Кроцюк, В. Огієнко, Т. Раєвська Т. Лінник, І. Серветник, В. Рисін, В. Гудзенко] ; за заг. ред. Т. Сможенко. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 315 с.
12. Волосович С. Співвідношення між страхуванням, гарантуванням та захистом депозитів / С. Волосович // Банківські технології. – 2013. – № 1. – С. 89–96.